

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор

Інституту історії України НАН України

академік НАН України

В. А. СМОЛІЙ

1 лютого 2022 р.

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів докторської дисертації старшого наукового співробітника відділу історії України середніх віків та раннього нового часу Інституту історії України НАНУ Наталії Олексіївни Білоус на тему «Тестаментарні практики в міському соціумі Волині кінця XVI–XVII ст.: правові, соціокультурні та майнові аспекти», поданої на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 «Історія України»

Розглянувши дисертацію старшого наукового співробітника відділу історії України середніх віків та раннього нового часу Інституту історії України НАНУ Білоус Наталії Олексіївни на тему «Тестаментарні практики в міському соціумі Волині кінця XVI–XVII ст.: правові, соціокультурні та майнові аспекти», поданої на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 «Історія України», наукові публікації, в яких висвітлені основні наукові положення дисертації, а також за результатами попередньої експертизи, проведеної трьома рецензентами в Інституті історії України НАНУ, обговорення роботи у відділі історії України середніх віків та раннього нового часу 25 січня 2021 р., протокол № 1, рецензенти затвердили висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів.

Актуальність теми дослідження. В контексті інтеграції національної історичної науки у світовий історіографічний простір розширення проблемного поля наукового студіювання в різних хронологічних зрізах національної історії помітно актуалізує питання не лише впровадження у науковий обіг нового документального масиву, а й інтерпретування та повноцінного використання інформаційних можливостей наявного у розпорядженні науковців корпусу джерел з того чи іншого тематичного блоку в найширшому спектрі українського минулого. Водночас це помітно розширює самі горизонти практик історичного студіювання. Зокрема, останнім часом значно актуалізовані наукові дослідження з проблематики, що виводить на різні аспекти побутування української спільноти – в силу історично сформованих обставин – в соціокультурних просторах державних утворень ранньомодерної доби, специфічну республіканську модель одного з яких на зламі XVI–XVII ст. демонструвала Річ Посполита.

Зауважимо, що на сьогодні кількісний склад науковців, які практикують у цьому тематичному сегменті, загалом вкрай незначний. Такий стан пояснюється тим, що проведення подібних досліджень вимагає від фахівця залучення міждисциплінарного підходу та методологічних можливостей комплексу гуманітарних наук, володіння іноземними мовами, сучасними методиками опрацювання джерельної бази, знання палеографії (староукраїнської, старопольської, латинської), на підставі чого можливе створення нової історичної реконструкції. Тож появу дисертаційного дослідження Н.О. Білоус можна лише вітати.

У даному випадку мова йде про фундаментальне комплексне дослідження з актуальної теми, розробка якої в українській історіографії не має сталої традиції і обмежується окремими вузькопрофільними працями. Разом з тим, піднята наукова проблема виводить на потенційно новий рівень розуміння складних механізмів функціонування українського ранньомодерного соціуму, відбиває через тестаментарні практики динаміку співвіднесення українських культурної, правової, а також ментальної

специфік з аналогічними формовиявами, що зародилися у надрах річпосполитського соціокультурного середовища, виводить на важливі аспекти, пов'язані з функціонуванням соціальних та господарських структур, налагодженням взаємодії соціуму та інститутів місцевого врядування тощо. Опрацьований дисертанткою джерельний корпус дозволив запропонувати увазі фахового загалу розробку наскрізного, синтетичного характеру, структура якої цілковито відповідає основній меті та накресленим авторкою завданням. Провідною для дисертації є теза щодо стрімкого зростання протягом кінця XVI–XVII ст. тестаментарних практик (які були складовою фунеральної культури) у суспільному житті Речі Посполитої та органічного включення в ці процеси українського міського соціуму. Беззаперечною заслугою дослідниці є спроба відступити від традиції лінійної реєстрації обставин укладання заповітів та визначення соціального або ж сімейного статусу заповідачів. Натомість у дисертації цей підвид історичних джерел та вміщену в ньому інформацію проаналізовано з перспективи дослідження релігійного світогляду та ціннісних пріоритетів городян українських міст, їхніх професійних занять, особливостей родинних зв'язків та ширшого кола пов'язаних з цим питань, що в перспективі дозволить запропонувати широку та багаторівневу панорамну реконструкцію щоденного життя українського ранньомодерного соціуму.

Метою дисертаційного дослідження є дослідження правових, соціокультурних і майнових аспектів тестаментарних практик мешканців міст Волині на підставі testamentів та інших актових джерел зазначеного періоду.

Затвердження теми дисертації та кандидатур рецензентів. Тема дисертації та кандидатури рецензентів для проведення попередньої експертизи докторської дисертації Н.О. Білоус затверджені Вченою радою Інституту історії України НАНУ від 23 грудня 2021 р., протокол № 12.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана в межах планових наукових тем сектору соціальної історії

Інституту історії України НАН України: «Регіональні та локальні спільноти середньовічної і ранньомодерної України» (номер державної реєстрації 0114U006630), «Соціальне дисциплінування локального рівня в середньовічній і ранньомодерній Україні: влада – Церква – самоврядні групи – індивід» (номер державної реєстрації 0117U005464).

Ступінь обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та відомості щодо відсутності / наявності академічної доброчесності. Н.О. Білоус вперше в українській історіографії спробувала підійти до дослідження міського середовища Волині з позицій нової соціальної історії, основний парадигмальний конструктив якої становить посилену увагу до питань взаємодії різних макро- і мікросоціальних груп, окремих осіб, спільнот і культур. Методологічно дисертація ґрунтована на методах історичної, соціальної і культурної антропології. Широко застосовані також загальнонаукові методи дослідження – аналізу і синтезу, узагальнення, критичний, описовий, історико-хронологічний, проблемно-тематичний, статистичний, порівняльно-історичний, дипломатичний та мікроісторичний. Останнє продиктоване тим фактом, що змістовий комплекс тестаментів перетворює їх на той вид джерел, який може бути результативно використаний при дослідженні широкого спектру соціогуманітарної проблематики.

Структура дисертації побудована за проблемним принципом. Робота складається зі списку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів із 23 підрозділами, висновків, списку використаних джерел та літератури (557 позицій на 50 сторінках), трьох додатків – А, Б, В (на 34 сторінках). Виклад основного матеріалу становить – 369 сторінок, загальний обсяг праці – 473 сторінки. Структура повністю відповідає меті і завданням дослідження, дає можливість послідовно розв'язати поставлені наукові завдання. Робота пройшла належну апробацію під час виступів дисертантки на численних міжнародних наукових конференціях і конгресах в Україні та за кордоном.

Загалом розробка відзначається оригінальністю авторських підходів до вирішення проблеми. Практичне значення та новаційний характер дисертаційної роботи обумовлені комплексом отриманих результатів не лише прикладного, а й теоретичного рівнів, що створює прецедент продуктивного використання напрацьованого дисертанткою методологічного інструментарію для дослідження фунеральної проблематики в масштабах всього територіального ареалу ранньомодерної України.

До вагомих особистих здобутків авторки варто зарахувати поглиблення теоретичних та методологічних основ тестаментології як спеціальної допоміжної галузі історичної науки, з притаманною їй специфікою дипломатичного аналізу типового для неї видового різновиду джерел. При цьому порушений в дисертації широкий спектр проблем розглядався у площині історії повсякдення, з акцентацією уваги на матеріальному і соціальному вимірах буденного життя пересічних представників міських груп населення Волині.

Роботу насичено багатим документальним матеріалом – текстами виявлених дисертанткою заповітів волинських міщан та інших актових джерел (з різних архівів України і Польщі), що становить значний дослідницький інтерес для фахівців із проблематики історії України ранньомодерного часу. Важливим видається те, що дослідниці вдалося, крім іншого, укласти перелік тестаторів волинських міст, визначити їхній соціальний статус і майновий стан, шлюбні зв'язки, дітність в родинах, а також скрупульозно висвітлити низку інших спеціальних питань.

Перевірка на наявність збігів текстів у дисертаційній роботі Н.О. Білоус засвідчила відсутність проявів академічної недоброчесності з боку дисертантки. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання наукових текстів, ідей, розробок, наукових результатів і матеріалів інших авторів. Усі дослівні цитування інших авторів взято у лапки.

Наукові результати та висновки, що виносилися на захист кандидатської дисертації, повторно на захист не виносяться.

Наукова новизна обумовлена отриманими результатами, які сформульовані в основних положеннях і висновках даного дослідження. Таким чином, *вперше*:

- системно проаналізовано здобутки зарубіжної та української історіографії з теми дослідження;
- виявлено та введено в обіг значний масив неопублікованих документальних джерел з історії волинських міст, що становлять вагомий науковий інтерес;
- проаналізовано правові та повсякденні практики укладання тестаментів у міському соціумі Волині;
- всебічно розглянуто формуляр тестаментів волинських городян та особливості структури цих документів;
- охарактеризовано коло тестаторів волинських міст, їхні професійні заняття, соціальний статус;
- висвітлено характер родинних зв'язків і стосунків (з дітьми, шлюбними партнерами, родичами),
- окреслено проблеми опікунства і спадкування;
- розглянуто релігійний вимір свідомості та ставлення до смерті у міському соціумі;
- досліджено поховальні і поминальні практики, місця поховання волинських городян;
- проаналізовано записи на релігійні та добродійні цілі;
- всебічно висвітлено матеріальний світ заповідачів.

Уточнено та доповнено:

- термінологію та понятійний апарат, методологію та дослідницький інструментарій;
- персональний склад волинських міських урядників, зокрема писарів міських канцелярій – укладачів актів останньої волі;

- дані з ономастики – антропоніміки та топоніміки ранньомодерної Волині.

У дисертаційній роботі *набули подальшого розвитку*:

- теоретичні та методологічні основи тестаментології як допоміжної спеціальної галузі історичної науки;
- знання про міський соціум ранньомодерної Волині;
- дипломатичний аналіз тестаментів.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження Н.О. Білоус виконане самостійно. Їй належать усі основні теоретичні положення та висновки, викладені у роботі. Всі публікації є одноосібними. Результати дослідження висвітлені на сторінках тематичних авторських монографій, в численних профільних публікаціях у фаховій періодиці, наукових журналах та збірниках, що додатково відображають результати дослідження, апробовані у виступах на наукових форумах республіканського і міжнародного значення. За темою дослідження автором здійснено 43 публікації, з яких 2 – монографії, 2 – науково-довідкових видання (польською мовою), 20 статей, опублікованих в наукових фахових виданнях Польської Академії Наук та України, які затверджені ДАК України (з них – 3 статті у виданнях, включених у Web of Science), 11 – додатково відображають результати дисертаційного дослідження, 8 – засвідчують апробацію матеріалів дисертації. Кількість та якість наукових праць, опублікованих за темою дисертації, відповідають наказу МОН України № 1220 від 23 вересня 2019 р. «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук».

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів. Підготовлена на основі всебічного опрацювання наявної в світовій історіографії літератури з проблеми та залучення значного джерельного матеріалу дисертаційна розробка Н.О. Білоус має самостійний, новаторський характер і належний теоретичний рівень. Зроблені дисертанткою висновки вирізняються ґрунтовністю і є достатньо аргументованими. Позначена оригінальністю постановки проблеми та вироблених підходів до її розв'язання, виконана

робота значною мірою заповнює наявну на сьогодні в проблемно-тематичному полі ранньоновістичного студіювання історіографічну лакуну. Запропонований методологічний інструментарій може стати у нагоді під час дослідження тестаментарної проблематики інших регіонів України.

Основні положення та висновки дисертації, різнобічний фактичний матеріал можуть бути використані у науково-дослідній праці, при підготовці спеціальних праць з історії міст і міського соціуму ранньомодерної України, в археографічній практиці – з підготовки та видання збірників джерел староукраїнською та старопольською мовами, у музейній роботі, у просвітницькій краєзнавчій роботі, у навчальному процесі вищих учбових закладів при підготовці спеціальних курсів з історії України ранньомодерної доби: «Історична урбаністика», «Історична регіоналістика», «Історія повсякдення» тощо.

Відповідність дисертації встановленим вимогам та рекомендація дисертації до захисту. Дисертаційне дослідження Н.О. Білоус на тему «Тестаментарні практики в міському соціумі Волині кінця XVI–XVII ст.: правові, соціокультурні та майнові аспекти» є завершеним самостійним дослідженням, яке розв’язує актуальну для української історіографії наукову проблему. Воно відповідає вимогам чинного законодавства по захисту докторських дисертацій, зокрема пп. 7-9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17 листопада 2021 року. В результаті попереднього розгляду дисертації Наталії Олексіївни Білоус та перевірки повноти викладу основних положень дисертації у наукових публікаціях

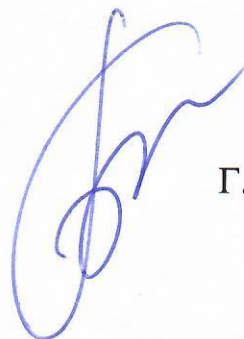
УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів докторської дисертації Н.О. Білоус у вигляді рукопису на тему «Тестаментарні практики в міському соціумі Волині кінця XVI–XVII ст.: правові, соціокультурні та майнові аспекти».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Н.О. Білоус на тему «Тестаментарні практики в міському соціумі Волині кінця XVI–XVII ст.: правові, соціокультурні та майнові аспекти» відповідає спеціальності 07.00.01 «Історія України» та вимогам пп. 7-9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17 листопада 2021 року.
3. Рекомендувати дисертацію Н.О. Білоус на тему «Тестаментарні практики в міському соціумі Волині кінця XVI–XVII ст.: правові, соціокультурні та майнові аспекти» до подання для захисту на Спеціалізовану вчену раду за спеціальністю 07.00.01 «Історія України».

Рецензенти:

Заступник директора Інституту історії України
НАНУ, зав. відділу спеціальних галузей історичної
науки та електронних інформаційних ресурсів,
член-кореспондент НАНУ,
доктор історичних наук, професор

Г. В. Боряк

Головний науковий співробітник
Інституту історії України НАНУ,
доктор історичних наук

П. М. Сас

науковий співробітник
Інституту історії України НАНУ,
доктор історичних наук

Н. П. Старченко

